

א. ק. א. א. א.
יהדות

הלל כהן

תרפ"ט

שנת האפס בסכסוך היהודי-ערבי

2013

פצצות. יצאנו לדרך ארבעה יהודים, ארבעה ערבים, ובצעדים מהירים פנינו לצור באהר. בדרך נתקלנו פעמיים בערבים. ערבי מזוין עמד, במקום אחד, על השביל ודרש להסגיר אותנו, כנראה נמסר להם כי אנשי צור באהר מביאים יהודים לכפרם. פרצה תגרה. בעל הרובה הוכרע והרובה נלקח ממנו.

גם כאן אין מדובר רק בהגנה. מדובר בנכונות לעימות חזיתי – עם פוטנציאל לעימות מזוין – כדי לחלץ את החברים היהודים מסכנה. לא דבר של מה בכך.

בצור באהר הוכנסנו לחצר מוקפת חושות השייכות לחמולה של ג'אבר. זקני הכפר התכנסו ובאו, נערכה לכבודנו 'טביחה' [פירה] ומארחינו הכריזו חגיגית כי כל עוד אנחנו תחת חסותם לא נשקפת לנו כל סכנה. מבחוץ בקעו קולות הערבים שבצעקות נתנו ביטוי להתמרמרותם ולוודאותם, כי לו היה להיפך, לא היו הערבים יוצאים בשלום.

כל אותו לילה לא עצמנו עין. חרדנו לגורלנו. שמענו ריירות בלתי פוסקות על רמת רחל... בשעה 2 אחה"צ התפרצה כנופיית הבריונים וניסתה לחזור לחושה שנמצאנו בה. ערביה זקנה ששמרה על הסף לא נתנה להם לעבור וגירשה אותם בצעקותיה. מיד לאחר זה הופיעו שני ערבים והעבירו אותנו למרתף חשוך ומלוכלך ועל יד הדלת ניצב שומר...

לפנות בוקר התחפשנו שוב בתור ערבים. חמישה ערבים ובראשם בן דודו של מוחמד ג'אבר, הרפתקן ידוע בכפר, יצאו אתנו לעבר תלפיות. במבואות הכפר הצטרפו אלינו עשרות ערבים בחשבם כי אנחנו הולכים לבזוז ביזה. ראש המלווים נשאר מאחור, אסף סביבו את הנספחים הבלתי רצויים, הסביר להם שהוא יוצא עם קבוצתו לבדוק את המצב, ולאחר שיתברר כי המקום נקי מצבא ומשטרה יאותת להם, ואז יוכלו לבוא ולעשות הטוב בעיניהם.

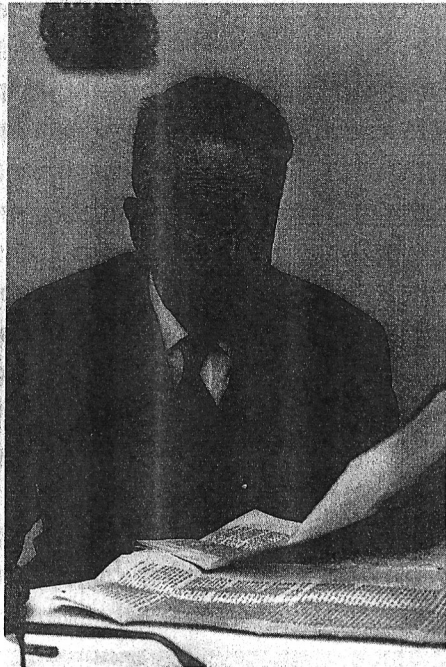
עם אור הבוקר נכנסנו לתלפיות... מראה תלפיות היה איום. נוצות וכרים קרועים מלאו את חלל האוויר, דלתות וחלונות נפרצו וגילו את ריקנות החדרים. רהיטים שבורים, צרכי בית, בגדים

היו מפוזרים מסביב. שאון המים הפורצים מברזים הפתוחים ומשתפכים בכל הוסיף עוד למראה החורבן והעזובה.

תלפיות

נתקלנו כבר בנוצות וככים קרועים – הדימוי החזותי הזכור מהפוגרומים במזרח אירופה – בירושלים ב־1921. בתרפ"ט מופיע הדימוי הזה שוב ושוב. תלפיות, שכונה בקצה הדרום-מזרחי של ירושלים, הייתה מנותקת מיתר השכונות היהודיות, והותקפה קשות בימים הראשונים של המאורעות. כך גם חוות הפועלות הסמוכה ומשק רמת רחל. ברמת רחל נהרג פנחס וולמן (בן 33), שהיה עם טרומפלדור בקרב בתל חי תשע שנים קודם לכן וניצל. ברף המוקדש לו באתר ההנצחה לחללי מערכות ישראל מסופר כי אביו, שהיה חבר בקבוצת הגנה עצמית יהודית בעיירה ברמצי'ה בכסרביה, נהרג בזמן פוגרום והוא גדל יתום. אלמנתו של וולמן, ציפורה, נהרגה בקרב על רמת רחל במאי 1948.

תוקפי תלפיות ורמת רחל הגיעו מצור באהר, מחברון, ומשבטי הבדואים הסמוכים, הסוואחרה והתעאמרה. את חוויותי משעות המתקפה פירט תושב תלפיות ש"י עגנון במכתב לש"ז (שלמה זלמן) שוקן (מעצמי אל עצמי, תשל"ז, עמ' 399 ואילך), המכיל התבוננות עצמית נדירה ברגעי האימה והשעמום כאחד, והוא מסיים במסקנה פוליטית אישית: "מימי הפרעות נשתנה יחסי לערבים. עכשיו יחסי כך. אין אני שונאם ואין אני אוהבם. מה אני מבקש. לא לראות את פניהם. לפי עניות דעתי צריכים לעשות עכשיו גטו גדול של חצי מליון יהודים בארץ ישראל, שאם לא כן אנחנו אבודים". באותם ימים הדברים האלה לא היו מקובלים, אבל אלה הם ניצני תפיסת ההפרדה שהפכה למדיניות ישראלית רשמית בראשית המאה העשרים ואחת. גם הערבים האיצו את ההפרדה באותה שנה: לאחר המאורעות הכריז הוועד הפועל הערבי חרם כלכלי על היהודים, וגם המגעים החברתיים התמעטו. על כך כתב אברהם סלע במאמרו "מאורעות הכותל (1929) – נקודת מפנה ביחסים בין יהודים לערבים", בקובץ ירושלים בתודעה ובעשייה הציונית בעריכת חגית לבסקי (תשמ"ט).

לא עמד בפרץ. עגנון
(אוסף התצלומים הלאומי, לפ"מ)

הלאומי ועד שכתב מכתב זה, והתחושה שמא היה בידו לבלום את ההתלהמות ולמנוע את שפיכות הדמים לא משה ממנו.

גם הרב קוק עשה תשובה

לאחר מעשה ניחם הרב קוק על מעורבותו בהלהטת הרוחות סביב שאלת הכותל, ואולי גם על הריאיון שנתן, שבו קרא לפנות את שכונת המוגרבים. את צערו הוא ביטא במהלך דיון שנערך בהנהלה הציונית ב-20 בנובמבר 1929, שבו נידונה שאלת הכותל. והנה קטע מהפרוטוקול (אצ"מ S100 תיק 10).

הרב קוק: מצטער על ששאלת הכותל המערבי התנפחה יותר מזו. שאלת הבעלות איננה שאלה של מו"מ וההכרעה היא בידי שמים.

עגנון, ארץ ישראל וערבים

עגנון הציע כפתרון זמני הקמת גטו ליהודי הארץ על חלק מהארץ, אך המשיך להחזיק באמונתו שארץ ישראל שייכת כולה ליהודים. שנה וחצי לאחר המאורעות הוא ניסח את תפיסת עולמו במכתב ששלח ליהודה לייב מאגנס, איש "ברית שלום" ונשיא האוניברסיטה העברית: "אני וכל ישראל לא פסקנו מלהאמין שארץ ישראל היא שלנו וכל האומות שיושבים כאן אינם אלא שומרים שהקב"ה הושיבם כאן עד שיחזיר את ישראל לארץ ישראל" (שם, עמ' 413). זוהי תפיסה דתית-לאומית מובהקת, הגורסת שהבורא העניק את הארץ ליהודים לבדם, שאינה מכירה בזיקה הערבית לארץ, שרואה בערבים שומרים זמניים נטולי זכויות. וחשוב להבין: זוהי בדיוק התפיסה שנגדה התקוממו הערבים בתרפ"ט. זה היה הגורם העיקרי שהניע את התוקפים והרוצחים. כמו עגנון סברו גם הם שכל יהודי ויהודי, בכל מסגרת פוליטית, אוחדו בתפיסה הזאת ולו בסתר לבו, ובכך הסבירו את התקפתם על יישובים וקהילות ללא הברל זיקה פוליטית ודתית.

אלא שכאן יש מקום להבחנה נוספת בין היהודים שביססו על אמונה זו את תוכניתם הפוליטית, לבין אלה שגרסו שמוטב להשאיר את הדבר בידי שמים. עגנון השתייך למחנה השני. כפי שעולה מסיפורו "מאויב לאוהב", וביתר עוצמה בסיפור "מתחת לעץ", הוא שכנע את עצמו להאמין שאט אט יגיעו הערבים להכרה שארץ זו נועדה על ידי האל לעם ישראל לברו. משום כך סבר שאין להגזים בשימוש בכוח, ונטה להנמיך את להבות הסכסוך ולא ללבותן.

גישתו זו באה לידי ביטוי גם ערב מאורעות תרפ"ט. באותו מכתב לי"ל מאגנס העיר עגנון על עצמו כי כשהחלה המתרחשות סביב הכותל הוכיח את ראשי המתלהמים בדברים וקרא להם להניח ידיהם מהעיסוק בכותל. והוסיף: "כשהייתי בישיבת הוועד הלאומי (פעם אחת בחיי) וראיתי את שפעת הגבורה של גבורי הנאומים חפצתי לצעוק הניחו ידיכם מזה, אלא שמטבעי אני נחבא אל הכלים וכל הימים הייתי מצטער שלא עמדתי בפרץ" (שם, עמ' 414). כשנתיים עברו מאז שהשתתף עגנון בישיבת הוועד